

Balio Sruogos laiškas Juozapui Sruogai, 1934-07-23, iš Būgių - į Tilžę

Mielas Juozapai, / Ar tu atostogų šimet neturėjai, kad iš Berlyno į Tilžę stačiai patekai?

Mielas Juozapai,

Ar tu [1] atostogų šimet neturėjai, kad iš Berlyno [2] į Tilžę stačiai patekai? Mes dabar nukalbame, kaip Tu Tilžėje įsitaisysi, – turbūt tenai dabar bjauriausia vieta, kokia gali būti? Aš maniau, kad Tu su mašina plačiau po Lietuvą pavažinėsi – gal ir į Būgius užusuksi. Keliai dabar labai geri, geri ir tiltai, – važiuoti maloniau, kaip plentais. Jei turėtum kada progos, užusuk – visi džiaugtųsi.

Vasarą paprastai „ši tą“ aš dirbinėju. Ir dabar šiek tiek išivariau į darbą. Gal rudenį ką naują ir atvešiu į Kauną [3]. Vanda [4] taip pat šią vasarą smarkiai dirba, – rašo jai specialiai užsakytą Lietuvos istorijos Klaipėdos krašto mokykloms vadovėlį [5]. Tuo tikslu į pabaigą rugpjūčio mums teks pasiekti Klaipėdą. Norėtus ir Tilžę atlankyti, ypač Vanda nori pažiūrėt to istorinio miesto. Ar Tu nežinai, ar galima pereiti kaip nors sieną su vietos pažymėjimais – be užsienio paso? Užsienio pasai – per brangus malonumas, bet jei būt galima pereiti siena su „kortelėmis“ ir jeigu būtų galima jų gauti, tai mes pasiektume ir Tilžę. Bent valandom keliom. Norėtus susitikti.

Gera, kad Tu senai susipykęs su Tatjana [6]. Kai susitiksim, pasakysiu, kiek gero Tu iš to laimėjai ir kokio nemalonumo nusikratei, pats to nežinodamas. Ir aš su ja visai susipjoviau. Svarbiausia priežastis: ji negali nusiraminti, kad aš neįpainiotas likau į jos reikalus. O įpainioti pastangų buvo tiek ir tiek. Ir keiksmas, ir ašaros, ir apeliacija į sąžinę. Ir sakė, kad „man galvos nenusuks“, jeigu aš tą ir tą padarysiu. Bjauru tai buvo, koktu, – bet atsilaukiau. Kazys jam, rodos, sakė ar rašė Tau, kad aš su [ja] dabar nesusitinku, vos vos tesisveikinu – ir kodėl tai atsitiko. Bjauriausia, kad ji vaikus nustatinėja prieš Adolpą, ir čia nieko negalima pagelbėti. Tavo nebuvimas šiais metais Kaune išgelbėjo Tau daug nervų sveikatos. Sunku buvo prie visa ko priprast.

O šiaip dabar su daug kuo patylomis pešuosiu. Pavasarį [1r] // [1v] // turėjau oficialų pakvietimą įstoti į valdančią partiją, – mandagiai, korektiškai, bet griežtai atsisakiau [7]. Ir po painios procedūros išėjau iš „Vairo“ [8] bendradarbių tarpo, – atsisakydamas rašyti straipsnį, kurį senai man užusakė. Matyti, prisiminė, kad aš viešai su Voldem. [9] gana dažnai susitikdavau [10]. Tat dabar seka mane. Kaune telefono klauso, man rašomus laiškus atplėšinėja, kitus gi stačiai pavagia kriminalka. Tiktai atvirlaiškiei ateina greit ir tvarkingai. Tų durnių, žinoma, aš nebijau, – tik visa tai erzina mane. Kad kas nepanorėtų ir šio laiško skaityti, aš jį prisegu (baltą poperį) mechaniniu segtuku po antspaudu, – patikrink, ar tvarkingai, ar nesuglamžytą gausi.

Buvau norėjęs užvažiuot pas Aniolą [11], bet neišėjo. Pagaliau, ir noras – ne per didelis: nelabai malonu būtų susitikti su kaimynais [12].

Kai susitiksime – plačiau pasikalbėsime. –

Labų dienų Tau ir Poniai [13] nuo visų Būgiškių [14].

Tavo Boles [15]

Būgiai

1934. VII. 23. [2r] // [2v] //

KOMENTARAI

[1] Juozapas Sruoga (1886-1957) – diplomatas, vyriausias Balio Sruogos brolis, nuo 1934 m. liepos mėn. iki 1940 m. Lietuvos konsulas Tilžėje.

[2] Nuo 1923 m. Juozapas Sruoga dirbo Lietuvos pasiuntinybėje Berlyne, nuo 1925 m. rugpjūčio mėn. raštinės, o nuo 1929 m. Konsulinio skyriaus vedėjas.

- [3] 1934 m. vasarą Būgiuose Balys Sruoga rašė istorinę dramą „Baisioji naktis“: „Apie „Baisiąją naktį“ B. Sruoga pradėjo kalbėti ankstyvą 1934 m. pavasarį, tačiau sėsti prie stalo nesukubėjo - laukė vasaros. Kūrinys buvo parašytas Būgiuose liepos-rugpjūčio mėnesiais. Dieną, dirbdamas ūkio darbus ar vaikščiodamas po laukus, mišką, B. Sruoga paprastai apgalvodavo kūrinio scenas, o naktimis užsidaręs rašė tekstą.

„Baisioji naktis“ - vienintelė istorinė B. Sruogos drama, kurioje rašytojas rėmėsi ne istoriniais šaltiniais, o savo paties atsiminimais ir išgyvenimais. Konkretesnė veiksmo vieta dramoje nenurodyta („veiksmas vyksta Lietuvoje“), tačiau iš daugelio fabulos momentų nesunkiai galima identifikuoti 1905 m. Vabalninko ir jo apylinkių įvykius, kuriuos B. Sruoga dar vaikas iš arti stebėjo ir net juose dalyvavo. Neatsitiktinai, skaitydami šį kūrinį, Sruogų kaimynai Baibokuose atpažino daugelį jo veikėjų (Algis Samulionis, „Paiiskinimai“, in: Balys Sruoga, *Raštai*, t. 2: *Dramos: Milžino paunksmė, Radvila Perkūnas, Baisioji naktis, Aitvaras teisėjas*, Algirdas Izbornskė, *Kazimieras Sapiega*, parengė Algis Samulionis, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Alma littera, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996, p. 730).

Vanda Sruogienė liudijo apie dramos sumanymą: „Baisioji naktis“. Nežinau, ar sumanymas kilo iš Vaclovo B.[iržiškos], ar Balio vaikystės atsiminimų. Atsimenu, buvo kalbėta apie „juodašimčius“, Vaclovas prisiminė to žodžio sukelią siaubą Viekšniuose, B. Sruoga - savo tėviškėje. 1905 m. jis jau buvo 9 metų, už jį jaunesnis brolis Kazys, tik trys vyresnieji broliai buvo įstraukę į revoliucinį sąjūdį, platinio proklamacijos. Sukilus panikai, kad „juodašimčiai ateina“ - tėvai su dviem jaunesniaisiais iškeliauo iš namų į vežimą - ar roges - prisikrovę maisto, šiltų drabužių ir pasislėpę pas kažkokius neturtingus gimines. Bijojo, kad tie „juodašimčiai“ - niekas nežinojo, kas jie tokie, ar baisūs slibinai, kažkokios baisenybės - keršys už vyresniųjų sūnų veiklą. Procesijų susitikimas miške (su vėliavom, su giesmėm) - istorinis įvykis. Jis ir sudarė pagrindą dramai. Veikiantieji asmenys paimti iš Vabalninko apylinkių, prototipai - abu tėvai, kaimynai. Nors vyresnieji broliai dar nesiruošė vesti, bet jau to laiko jaunimo tarpe buvo gyvai aptariamai vedybų reikalai - ar su bažnyčia, ar be. Keliami socialiniai klausimai. Juk Bals dar [spaudos] draudimo metu uoliai padėdavo vyresniesiems broliams slapstyti nuo žandarų lietuvišką spaudą. Sruoga labai išgyveno netikusių režisieriaus pasirinkimą. Fedotas Sipavičius jį labai apvylė. Ne be to, kad tuometiniam režimui tas veiklas pasirodė revoliucinis...“ (Vandos Sruogienės laiškas Algiiui Samulioniiui, iš Čikagos - į Vilnių, 1979-12-31, [pasirašytas mašinraštis], in: *LLTT TS*, l. 1r-v).

Balio Sruogos jauniausias brolis Kazimieras Sruoga prisiminė 1905 m. įvykius:

„- Ar esate girdėję savo apylinkėje apie juodašimčius?

- Taip, daug girdėjome. Bet kas jie galėjo ar turėjo būti - nelabai supratome. Bet iš tėvų elgesio supratome, kad tai prasti žmonės. Blogiau negu dragūnai ar kazokai, kurių taip labai bijojome.

Dėl juodašimčių pavojaus tėvai darydavo šitaip. Tai buvo žiema. Tikrai atsimenu. Labai šalta - taip pat gerai atsimenu. Bet kokiais metais tai vykdavo - neatsimenu. Prieš saulės nusileidimą tėvas prikraudavo didieles roges šieno, motina - paduškų ir antklodžių, susodindavo Bolesiuką (Balį Sruogą) ir Kazimieruką (autorių) ir išvažiuodavo nesakydami niekam, kur važiuoja. Mat, ir tada tie juodašimčiai kankindavo toli, kol pasakydavo, kur yra pasislėpę šeimos nariai. Todėl išvažiuodami tėvai „adreso“ nepalikdavo. Ir patys ne visada žinodavo. Jau bevažiuodami svarstydavo ir spėsdavo, kur važiuoti, kur ne taip pavojinga. Tėvas nesiskubindavo kur nors nuvažiuoti - nes dažniausiai buvo sutinkami su baimė, kad juodašimčiai gali sužinoti ir gali būti blogai. Bet man ir Bolesiukui pasidarydavo žiemos nakčia labai šalta, tai vis vien reikėdavo, kad ir paryčiais kur nors užsukti nakvoti. Sušilti. Tėvai sprendė, kad geriausia prašyti nakvynės neturtingų žmonių, niekas jų neįtars, kad slepia ūkininkus - revoliucionierius tėvus. Tad pirmą naktį nakvojome pas gritelniką (t. y. tokį asmenį, kuris neturi nei kiek žemės, tik vien gryčią). Jo sodyba vadinosi Kazapirdiškas, o jo pavardė Stašys. Antrą naktį nakvojome jau visai į kitą valsčiaus pusę - arčiau Krinčino miestelio - pas Budriūną Kipki Nalipki, Motiejūnų kaime. Ir taip kasnakt kita vieta. Bet kas gi dėdavosi mūsų paliktame Baibokų vienkiemyje per naktį? Čia „procedūra“ kasnakt buvo ta pati ir vienoda. Mums išvažiuvus, jau per prietemį pradėdavo rinktis drąsnesnįjį kaimynai su savo „ginklais“ - kastuvais, vežėčių serdečnikais, dideliais plaktukais ir panašiais kirviais, ką jie su tokiais ginklais būtų darę, susitikę su juodašimčiais, nežinia. Bet jie būdavo dar naktį ir gerdavo Baibokų baltą „putelę“. Būdavo ir muzikos instrumentai. Armonika, būgnas ir dar koks tai pučiamas. Aišku - nuotaika visą naktį būdavo pakili. Užgirdę šunis lojant visi griebdavo savo ginklus ir nešdavosi į lauką sutikti juodašimčius. Taip išėjo, kad tie juodašimčiai niekada Baibokuose nepasirodė. Bet žmonėse buvo daug kalbų, kad Baibokai jau nušluoti nuo žemės paviršiaus. Revoliucionierių tėvai išžudyti, kiti išvežti, sodyba paversta į pelenus.

Pats aš atsimenu, kad vėliau atvykdavo žmonės iš toliau pažūrėti, kaip tie griuvėsiai atrodė. Arklius palikdavo toli - už mylios ar kelių, - patys pėsti prisigaužę slinkdavo mūsų sodybos link ir klausydavosi, ar kas nesėkna rūšikai... Atseit, gal jau čia juodašimčiai gyvena. Nustebdavo, net negalėdavo tikėti pamatę mus gyvus. Kas tokius gandus leido ir kodėl joks juodašimtis nepasirodė Baibokuose, apie tai galima tik spėlioti.

Kada ir kokių būdu sustojo mūsų tie naktiniai išvažiavimai, nebeatsimenu. Atsimenu, kad paskui prasidėjo areštai. Pirmiausia areštavo jau čia suminėdus vadus (Sruogą, Matulį ir Žitkevičių). Areštavo ir keletą ūkininkų - bet nedaug ir greit paleido. Didžiausia įspūdį (bent man) paliko teismas Panevėžy ir kur nuteisė Sruogą, Matulį ir Žitkevičių. Į teismą iš kėlimo varė per visą miestą - ištraukė plikus kardus. Dabar, žinoma, tai juokingai atrodytų, bet tada buvo baisu. Į teismą įvažiavo žmonės iš visos apskrities. Vežėsi pinigų, alaus, degtinės, virtų kumpių, dešrų, sierių ir kitokių skanėstų policijos liudininkams papikirti ir vaišinti. Sako, kada tatai daug „padėjo“. Aš pats tuo laiku Panevėžy nebuvau - rašau tą, ką girdėjau pasakojant“ (Vandos Sruogienės laiško Algiiui Samulioniiui priedas „Iš Kazimiero Sruogos atsiminimų apie 1905 įvykius“, iš Čikagos - į Vilnių, 1979-12-31, [mašinraštis], in: *LLTT TS*, l. 4r).

Balys Sruoga paaiškino, kodėl ir kaip dramoje vaizduojami 1905 m. įvykiai:

„1905 metų Rusijos revoliucijos vėtra giliai palietė ir Lietuvą.

Josios išvakarėse lietuviams pavyko atgauti spaudą. Ir tasai įvykis pripildė ne tik džiaugsmo, bet ir stiprybės ne tik negausios tuomet mūsų šviesuomenės, bet ir sodiečių širdis, pasiekdamas net labiausiai atsilikusius Lietuvos užkampius.

Rusijos sostinėse, didžmiesčiuose prasidėjo streikai ir riaušės. Mokyklos buvo uždarytos. Studentija ir moksleivija grįžo į tėviškę, atsinešdama revoliucijos iškeltųjų laisvės šūkių ir idealų, gyvenimo pertvarkymo šviesių planų. Čia dar nepamirštinas ir liūdnai pragarsėjęs caro manifestas, piliečiams visokių laisvių ir gėrybių pasiūles. Atrodė, tikrai prasideda kažkas naujas, kažin koks nežinomas gyvenimas.

Veikiai į galvingąjį sambrūdį įstraukė ir Lietuva. Miestuose ėjo daugiau politinių partijų organizuojamas revoliucinis brudėjimas. Miesteliuose ir kaimuose - mažiau organizuotas valstiečių judėjimas. Kaip jūra audroje subangavo visa Lietuva. Kaip por užtvanką prasiiveržusi galinga srovė susuko viesulan visą, kas pakeliiu pasitaikė, sumaišydama gero ir blogo pradmenis, aukštą heroizmą ir baisią menkystą. Kur tiktaai miestely ar kaime atsirado koks judresnis šviesuolis, studentas ar net gimnazistas, imta šalinti rusų valdžios pastatytoji valsčių administracija, rusų mokytojai, net paštininkai. Tai buvo tarytum kažkoks staigus mūsų tautinės bei valstybinės sąmonės pabudimas, kurio pasekmė įvyko toks svarbus ir visai įvykis mūsų tautos gyvenime: susirinko Didysis Vilniaus Seimas, tuomet sutraukęs iš visos Lietuvos per 2000 atstovų.

Šį didį Lietuvos sujudimą aptėmė vienas ypatingas įvykis, pirmasai ateinančios reakcijos pranašas, ne visoje Lietuvoje vienodai perygventas, kai kurių Lietuvos dalių net nepasiekęs, bet kai kur sukėlęs stačiai tragišką siaubą. Ypač miesteliuose ir kaimuose.

Pamažu pradėjo sklisti gandai, kad ateina juodašimčiai. Kas jie tokie, niekas kaimuose nežinojo. Vieni pasakojo, tai ešą iš Sibiro paleisti galvažudžiai. Kiti juos vaizdavo kaip kažkokias iš pragaro ištrūkusias baisenybes. Tik visi kalbėjo, kad juodašimčiai eina ir pjauna žmones, nieko gyvo nepalikdami, nieko nesupalėdami. Kiti sakė, kad juodašimčiai žmonių kraują geria, akis išlupinėja, žmonių širdis išsineša, kaip kokioj pasakoj. Ir štai viena naktį šiaurinėj Lietuvos dalyje pasklido gandas, kad juodašimčiai jau netoli. Pasidarė neregėta panika. Panika gi - labai savotiškas jausmas. Ir lekia ji tarytum radio bangos. Nežinomais, nesuvokiamais keliais skriedama, ji gali per trumpiausią laiką apkepti didelius plotus, viską pakeliiu išgasty ir baimėj paskandindama. Taip atsitiko ir šį kartą šiaurinėj Lietuvoj. Panikai pasidavė net provincijos šviesuomenė, net dvasininkai. Kai kur bažnyčiose ėmė varpai skambinti, tarytum į pastarąjį teismą šaukdami. Kai kur ėmė burtis procesijos tikrai neįsengiamai mirčiai pasitikti. Kiti sukuro bėgti į miškus ir tenai slapstyti. Kiti iš tos baimės sulindo papečkin, net užtroksdami tenai. Kiti ėmė ginkluotis, pasigavę šakes, dalgius, spragilus, spietėsi būriuose, skubėjo juodašimčių mušti, kovoje bent numirti. Kaip kur slankiojo šiaip būreliai, kai kur šventas giesmes giedodami... Žinoma, jokių tų juodašimčių skerdėjų niekur nesurado, nes jų niekur nebuvo.

Kas tuos piktus gandus paleido, tuomet Lietuvoje gal tik vienas kitas težinojo. Tik daugeliui metų praslinkus plačiau paaiškėjo, kad juos buvo paleidę socialistai revoliucionieriai. Gąsdindami juodašimčiais, jie norėjo paskatinti, stačiai priverti žmones ginkluotis, kad apsiginklavę galėtų ir rusų valdžiai geriau priešintis. Gandai, eidami per žmones, įgavo pasakišką pobūdžio. Ilgainiui jie pasirodė ešą naudingi ir rusų valdžiai: jie sukėlė žmonėse paniką, supainiojo visą revoliucinį judėjimą. Sudrumstė dvasią kaip vandenį. Vietoj svajoję apie laisvę, žmonės rūpinosi, kur bėgti, kur jie galėtų nuo juodašimčių pasislėpti. Netrukus prie gandų platinimo prisidėjo ir įvairūs valdžios agentai. Visa tai mum dabar gal kaip pasaka atrodo, bet šios juodašimčių pasakos fone tuomet buvo sprendžiamas daugelio žmonių tragiškasis likimas.

1905 metų gadygnėje mūsų krašto gyvenimas srovėjo kitokia vage. Šiandie jau labai daug įvykdyta, kas tuomet atrodė labai tolimas idealas, beveik abstrakti svajonė. Tuomet dar visai nedaug tebuvo tokių žmonių, kurie drįso galvoti apie nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymą. Tik vienas, kitas - mažą tokių tebuvo. Tuomet vyraująs mūsų kovos šūkis buvo - autonominė Lietuva, ir tai sunkiai pasiekiamo. Tik drąsnesnįjį išdrįsdavo prasiurti apie savarakišką Lietuvą būsimos Rusijos federatyvinės valstybės ribose. O šiaudie - kas? Kas mum šiaudie yra savaimė suprantama, tuomet dar buvo tolimas idealas, dėl kurio reikia sunkiai kovoti, už ką vėrta net galvą pagulyti. Mum šiaudie net išvaizduoti ne visuomet pavyksta anų laikų mūsų tėvų ir brolių viltis ir kančias, sopulus ir lūkesius.

Komponuojant 1905 metų gyvenimo medžiagą į dramaturginį junginį, tenka susidurti su ypatingomis sunkenybėmis. Net principinėmis. Visų pirma, 1905 metai - praeitis ar dabartis, istorija ar tikrovė? Dabartinei jaunajai kartai, iki 35 metų amžiaus, tai jau praeitis. Ji, norėdama su ta gadyne susipažinti, turi ją studijuoti iš knygų, laikraščių, atsiminimų. Jai čia nebėra principinio skirtumo tarp 1905 metų ir, sakysime, XVIII-o amžiaus. Bet mum yra dar daug ir tokių žmonių, kurie 1905 metų laikotarpį puikiai atsimena, kurie patys rūpinosi siaučiančiąja vėtra, patys naują gyvenimą kūrė. Jie į 1905 metų medžiagos kompozicinį junginį kitaip pažvelgs, - saviškai. Jie neįsivengiamai, - taip jau žmogaus dvasia sudorota, - įvykių stiliuotąjį atvaizdą ims lyginti su jų perygventąja tikrove, su buvusia, dabar jau dingusia, būtimi. Jie neįsivengiamai ras, kad gyvenime daug kas vyko kitaip, negu dramaturginiame medžiagos junginy. Ir kiekvienas iš 1905 metų įvykių dalyvių ras kitokios progos nusiskusti, nes tą patį laiką, tuos pačius įvykius įvairūs žmonės įvairiose Lietuvos vietose įvairiai skirtingai perygveno. Ir visi jie drauge ras bendrą kalbą: pjesėje nepilnai audringoji gadygnė atvaizduota.

Savaimė suprantama, nepilnai. Ir nėra pasauly tokio literatūros veikalo, kuris tą ar kitą gadynę pilnai atvaizduotų. Galima tiktaai sakyti, kad gadygnė veikale atsisipindi, kad tas atspindys yra daugiau ar mažiau tikslus, kad veikale yra gadygnės elementų, bet niekuomet netenka kalbėti apie atspindžio pilnybę. Juo mažiau tektų spresti apie literatūros veiklą, pasiremiant savo paties atsiminimais iš tam tikros vietos, iš tam tikro laikotarpio...

Šiame medžiagos kompoziciniame junginyje laisvai pramanytą mažą kas tėra. Ir įvykių, ir personažų pagrindiniai bruožai bei perygvenimai yra pasemti iš anos gadygnės, - žinoma, ne iš vienos vietos, ne iš vienos parapijos. Įvairių vietų įvykiai bei personažai yra perkomponuoti į logišką bei psichologišką vienetą, - tai, berods, ir yra viena iš literatūrinio veikalo teisių bei pareigų. Perkomponuojant, siekiant dramatinio tikslingumo, savaimė suprantama, vieni bruožai tenka švelninti, kiti stiprinti. Tokio, pasakytume, tikrovės retušavimo dar daugiau pareikalavo eiliuotoji kalba, kuri vėl susilauks saurauktų kaktų. Komponuojant tokios netolimos, tokios realios praeities medžiagą, ar pateisintina eiliuotoji kalba?

Literatūros veikalui privalu ir literatūrinė kalba. Nė vieno, net ir natūralistiškiausio gero veikalo kalba niekuomet nėra tokia, kokia ji yra gyvenime. Sakysime, toks Ostrovskis paprastai yra laikomas rusų kalbos meistrui. Sakoma, kad jo daugumo veikalu personažai pirkliai kalba tokia kalba, kokia kokia kalbėjo rusų tam tikri pirkliai aprėžtą istorinį laikotarpį. Faktiškai gi nė vienas pirkllys tame laikotarpyje niekuomet ir niekur gyvenime tat nekalbėjo, kaip kalba Ostrovskio personažai. Ostrovskis tiktaai pasinaudojo gyvąja pirkljų kalba, - jis ją stilizavo, besivaduodamas literatūriniais tikslais. Ir tai ne visuose „pirklškuose“ veikaluose Ostrovskis pirkljų kalbą vienodais pagrindais stilizavo. Stilizacijos pagrindas ir Ostrovskio veikaluose nulėmė literatūriniai uždaviniai.

Eiliuotoji kalba yra taip pat gyvosios kalbos literatūrinis stilizavimas, kuriame itin daug sveria ritmas. Dramaturgijai ji yra itin brangi, nes ji duoda daugiausia priemonių suglausti, kondensuoti žodžių medžiagą. Žodžių šykšti ekonomija, veiksmų ir perygvenimų gausybė - mūsų laikų dramaturgijos pareiga ir svajonė. Eiliuotoji kalba, be to, dar pati savaimė visus darbus, įvykius bei personažus atitraukia nuo jų realaus pagrindo. Tarytum viskas vyksta jau nebe realiosios žemės paviršij, bet lyg neregimoj plotmėj, iškeltoj aukščiauj žemės. Eiliuotoji kalba, apsaugodama nuo natūraliomo pavojaus, verčia drauge ir traktuojamą medžiagą idealizuoti.

Mūsų istorijos laikotarpis, išsirėžęs į 1905 metų vėtrą, vertas būti idealizuojamas. Tai buvo mūsų laisvės krikšto laikotarpis. Pareikalavo jisai daug kančių, daug aukų, daug heroizmo. Jisai ne kartą rūščioje kovoje užgriūdė jėgas ir tujų, kurie nepriklausomą Lietuvą kūrė, kurie dėl jos savo galvą guldė. Tuo laikotarpiu kasduosai patyrimas apvaisino nepriklausomybės atstatymą.

Tačiau bet kuris traktuojamosios medžiagos idealizavimas neatpalaiduoja nuo pareigos rūpintis logiška bei psichologiška teisybe: kad duotose aplinkybėse dutųjų personažų charakteriai, veiksmai ir perygvenimai būtų logišškai ir psichologiškai įtikinami.

Šiame kompoziciniame junginy, nežiūrint visų stilizavimo bei idealizavimo elementų, tokį įtikinamumą pagrindžia realūs buvusiojo gyvenimo įvykiai. Jie drauge ir yra gairės, perspėjančios išskrypimus iš viso to, kas laikraštiniškai šiokią dieną vadinama „laiko dvasia“ (Balys Sruoga, *Baisioji naktis*, Kaunas: Sakalas, 1935, p. 5-11).

- [4] Vanda Daugirdaitė-Sruogienė (1899–1997) – 1928–1939 m. Kauno III valstybinės gimnazijos istorijos mokytoja.
- [5] Lietuvos istorijos vadovėlių Klaipėdos krašto mokykloms 1933 m. Vandai Sruogienei „užsakė“ Klaipėdos krašto gubernatorius Jonas Navakas, Balio Sruogos klasės draugas Panevėžio gimnazijoje (Vandos Sruogienės laiškas Algiiui Samulioniui, iš Čikagos – į Vilnių, 1987-06-04, [pasirašytas mašinraštis], in: *LLTI TS*, I. 1r). Vanda Sruogienė liudijo, kad „Balys palaikė pažintį – gal jos draugyste nepavadinčiau – ir su buvusiais realinės kolegomis – Urbšiu, net Navaku (Vandos Sruogienės laiškas Algiiui Samulioniui, iš Čikagos – į Vilnių, 1978-08-29, [pasirašytas mašinraštis], in: *LLTI TS*, I. 2r).
- 1935 m. Vanda Sruogienė „parengė Lietuvos istorijos vadovėlių gimnazijoms. Pradėtas rengti Klaipėdos krašto mokykloms, pakartotinai jis buvo išleistas visai Lietuvai [žr. Vanda Daugirdaitė-Sruogienė, Lietuvos istorija: Vadovėlis gimnazijoms, Kaunas: „Sakalo“ bendrovė, 1935]“ (Ingė Lukšaitė, „Vanda Daugirdaitė-Sruogienė ir jos „Lietuvos istorija““, in: Vanda Daugirdaitė-Sruogienė, *Lietuvos istorija*, Vilnius: Vyturys, 1990, p. 414).
- „V. Daugirdaitės-Sruogienės vadovėlis buvo skiriamas gimnazijos mokiniams (taikytas reformuotos gimnazijos III–IV klasėms, bet naudotas ir vyresnėse klasėse). Jos žodžiais tariant, rašydama naudojosi Vac. Biržiškos, savo vyro Balio Sruogos, A. Janulaičio, I. Jonyno, M. Krasauskaitės, L. Karsavino patarimais. Jame pirmą kartą buvo suformuluotos istorijos užduotys mokinio savarankiškam darbui, vaizdumo ir įdomumo dėlei į vadovėlio tekstą buvo įtraukta citatų iš grožinės literatūros kūrinių, mokslo darbų ar atitinkamo laikotarpio dokumentikos“ (Idem, in: *Ibid.*, p. 415).
- Vanda Sruogienė liudijo, kad, „Sruoga, susidomėjęs mano darbu, buvo jį perrašęs mašinėle, pataisęs kalbą ir stilių, o, kas svarbiausia, užsidegęs meile Lietuvos istorijai, perskaitė daugybę mano sukauptos literatūros ir šaltinių. Turėdamas gerą atmintį ta proga gerai susipažino su mūsų krašto praeitimi. O tai sudarė pagrindą jo istorinėms dramoms“ (Vandos Sruogienės laiškas Algiiui Samulioniui, iš Čikagos – į Vilnių, 1987-06-04, [pasirašytas mašinraštis], in: *LLTI TS*, I. 1r).
- [6] Tatjana Zavarina-Sruogienė (1889–1979) – Adolfo Sruogos žmona, jo vaikų – Valerijaus, Adolfo ir Leonardo Sruogų – motina.
- [7] Balys Sruoga politinių partijų atžvilgiu buvo liberalus: „Jokiai politinei partijai nepriklausė, bendravom beveik išimtinai su liaudininkais ir socdemokratais, bet nevengdavo pakalbėti ir su nemėgiama krikdeimais, jei pasitaikydavo bendrų jų tarpe“ (Vandos Sruogienės laiškas Algiiui Samulioniui, iš Čikagos – į Vilnių, 1978-08-29, [pasirašytas mašinraštis], in: *LLTI TS*, I. 2r).
- Nors po 1930 m. rašytojas, bendravęs su kairiaisiais menininkais – Kaziu Boruta, Petru Cvirka, Juozu Grybausku, Kostu Korsaku, visuomenėje laikytas komunistų simpatiku. Tačiau Balys Sruoga nepakentė nei valdančiųjų tautininkų, nei vėliau kitų partijų, siekio išnaudoti intelektualus jų politinei propagandai:
- „1933 ar 1934 m. kilo sumanymas Kaune organizuoti „specialybiškas“ Lietuviių tautininkų s-gos apylinkes. Taip atsirado LTS žurnalistų apylinkė, na ir teatralų apylinkė... Žodžiu, buvo pasiduota pagundai organizacine forma sutelkti įvairius intelektualus, kurie buvo menami esą bent nelabai priešingi to meto politinei linijai. Intencija nebuvo bloga: ne „pavergti“ žmones politiškai, bet gauti iš jų teigiamų impulsų, teigiamos iniciatyvos. Žinoma, ne visi tą vienodai suprato. Ir kai vienas iš uoliausių atsiliepusių pasirodė besąs Borisas Dauguvietis, jau buvo galima nujauti, kad visas sumanymas eis „šuniui ant uodegos“. Į tą kvietimą Balio Sruogos atsiliepiamas buvo adresuotas man, tuo metu buvusiame LTS generaliniam sekretoriui – kategoriškas atsisakymas būti LTS nariu! Išdėstyta ir eilė motyvų. Rašto turinį papasakojau pirmininkui J. Tūbeliui (paskui laikiau savo asmeniniame archyve). Deja, to turinio net apytikriai negalėčiau atpasakoti – viskas dingo 1941 m. [...] O jis man paliko didelį įspūdį – tai buvo taurus neigiamas atsakymas“ (Vincas Rastenis, „Atokios pažinties įspūdžiai“, in: *Balys Sruoga mūsų atsiminimuose*, sudarė Vanda Sruogienė, Vilnius: Regnum fondas, 1996, p. 216–217).
- „Tiesioginiai B. Sruogos santykiai su tuometine valdžia ketvirtajame dešimtmetyje irgi darėsi gana komplikuoti. 1934 m. rašytojas atmetė oficialų pasiūlymą stoti į valdančiąją tautininkų partiją. Iki tol, o ir vėliau nevengęs publikuoti oficialinėje spaudoje ir su valdančiųjų sluoksnių politika konfliktavęs daugiau kultūros sferoje, B. Sruoga dabar pateko į nemalonę. Smetoninė žvalgyba atplėšinėjo, vogė jo laiškus, klausėsi telefono pokalbių. [...] Negalėjo valdžia rašytojui atleisti ir kai kurių „Milžino paunksmės“, „Aitvaro teisėjo“ realių, kuriose, net ir tada, kai pats B. Sruoga (kaip „Milžino paunksmė“) apie tai negalvojo, išvėlgė negeistinių paralelių su savo veikla, tarpusavio santykiais“ (Algis Samulionis, *Balys Sruoga*: Monografija, Vilnius: Lietuvos TSR mokslų akademija, Lietuviių kalbos ir literatūros institutas, Vaga, 1986, p. 193–194).
- [8] *Vairas* – žurnalas, leistas Kaune 1929–1940 m. Jis būrė radikalius tautininkus, nepatenkintus prezidento Antano Smetonos nuosaikia politika.
- [9] Augustinas Voldemaras (1883–1942) – istorikas, politinis veikėjas. 1918–1920 m. Užsienio reikalų ministras. 1922–1926 m. Lietuvos universiteto profesorius. 1926 12–1929 09 ministras pirmininkas.
- [10] Augustinas Voldemaras „dalyvavo organizacijos „Geležinis vilkas“ veikloje, tapo populiarius tarp karininkijos ir jaunimo, pradėjo nesutarti su prezidentu Antanu Smetona. Buvo atstatydyntas [iš Ministro pirmininko pareigų], iškraustytas iš buto Lietuvos banko pastate (dab. Maironio g. 25) ir ištremtas į Platelius, vėliau į Zarasus. 1934 m., po nepavykusio pučo, kalintas, 1938 m. vasario 16 d. amnestuotas ir ištremtas į užsienį“ (Raimundas Kaminskas, „Lietuvos istorijos paraštėse nugulusios temos – Augustinas Voldemaras. Nerami biografija“, žr. <https://www.voruta.lt/lietuvos-istorijos-parastese-nugulusios-temos-augustinas-voldemaras-nerami-biografija>).
- [11] Aniolas Sruoga (1890–1936) – vyresnysis Balio Sruogos brolis. Ūkininkas Baibokuose, po tėvo mirties Baibokų ūkio paveldėtojas, tvarkytojas.
- [12] Baibokų ūkis po jo savininko, brolių Sruogų tėvo Pranciškaus Sruogos mirties tvarkytas aplaidžiai. Todėl Aniole Sruogos broliai, kuriems tėvas testamentu buvo aprašęs žemės sklypą, rūpinosi ūkio globėjais. Jų prirėkė dėl ūkio paveldėtojo Aniole Sruogos ligos (džiovos), ydų (gėrimo), įsiskolinimo (dėl laiku negrąžintos paskolos grėsė turto varžytynės), jo žmonos aplaidumo – sutuoktinių nesugebėjimo valdyti turto.
- [13] Bronė Jazbutytė-Sruogienė (1896–1950) – Balio Sruogos vyriausiojo brolio Juozapo Sruogos žmona.
- [14] Juozapui Sruogai ir jo žmonai linkėjimus siuntė Vandos Sruogienės tėvas, Būgių ūkininkas Kazimieras Daugirdas ir jo žmona Klementina.
- [15] Balys Sruoga (1896–1947) – Juozapo Sruogos brolis, Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto dėstytojas, Slavų literatūros ir kalbų katedros profesorius.